

۷۰ نکته درباره توافق «برجام»

موشکافی تعهدات ایران در وین

دکتر فواد ایزدی، عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

دکتر ابوذر گوهری مقدم، عضو هیئت علمی دانشگاه امام صادق (ع)

«باسمه تعالی»

پس از سال‌های طولانی مذاکره و فراز و نشیب‌های مختلف، در نهایت جمهوری اسلامی ایران توانست به متنی مشترک پیرامون برنامه هسته‌ای خود، تحت عنوان برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) دست یابد. حصول این توافق مسلماً ناشی از تجربیات سال‌های متممادی نظام در مورد برنامه هسته‌ای، مقاومت مردم، اجماع داخلی نخبگان و تلاش‌های تیم مذاکره‌کننده هسته‌ای کشور بوده است. سند برجام همانند همه اسناد و توافقات بین‌المللی از ابعاد مختلف قابل‌بررسی و تحلیل است.

آنچه در گزارش حاضر مورد بررسی قرار گرفته است اهم نکات توافق هسته‌ای (برجام) و ذکر نقاط قوت و ضعف این توافق و نیز بیان مطالبی در مورد اجرای این برنامه جامع است.

۱- پیوست چهارم توافق و در ماده ششم بخش کمیسیون مشترک، جمهوری اسلامی رسماً پذیرفته است که دستورالعمل INF/CIRC/۲۵۴ را اجرا خواهد کرد. این دستورالعمل، شامل محدودیت‌های صادراتی و فهرست اقلامی است که توسط باشگاه تولیدکننده صنعت هسته‌ای (nuclear supply group) تهیه شده است - عمدتاً این موارد فراتر از مفاد NPT پروتکل الحاقی است. بر این اساس فهرستی طولانی و مفصل شامل مواد، تجهیزات و فناوری‌ها برای کنترل صادرات به کشورهای مختلف تهیه شده است. بر اساس برجام، ایران توافق کرده است که زیر چتر نظارت کنترل صادرات گروه NSG قرار گیرد و واردات و صادرات کلیه مواد، تجهیزات و تکنولوژی‌هایی که در لیست کنترلی این گروه آمده است باید کنترل شود. بر این اساس ایران موظف است واردات هر یک از این اقلام را گزارش کنند تا اطمینان حاصل شود که برای اهداف هسته‌ای به کار نرفته است. این امر باعث می‌شود آژانس به بهانه کاربرد دوگانه این اقلام بتواند همواره ادعاها و اتهامات جدیدی علیه ایران مطرح کند.

* نکته قابل‌ملاحظه آن است که بر اساس پذیرش دستورالعمل INF/CIRC/۲۵۴، تمام اطلاعات فروشنده این اقلام شامل آدرس، تلفن، ایمیل، و نیز واردکننده و کاربر نهایی، باید

گزارش شود و فراتر از آن کشور صادرکننده باید کاربر نهایی را شناسایی کرده و راستی آزمایی کند. کل این فرایند باید قبل از صادرات طی شود.

* تاکنون ایران موظف بوده است مواد و تجهیزات مربوط به صنعت هسته‌ای را به آژانس گزارش کند از این پس، بر اساس برجام، ایران مجبور است دسترسی به تمام اماکنی که مواد موردنظر باشگاه NSG به آن وارد شده است را نیز فراهم نماید. قابل ذکر است این اقلام در کل صنایع کشور کاربرد دارند. موادی نظیر دوربین‌های سرعت‌بالا، نرم‌افزارها و سخت‌افزارهای صنعتی، پمپ‌های تخلیه، انواع فلزاتی نظیر آلومینیوم، فولاد علاوه بر صنایع عادی، در صنایع نظامی نیز کاربرد داشته و طبعاً دسترسی به اماکن نظامی نیز باید میسر شود.

مسئله تحریم‌ها

۲- مطابق ماده ۱۴ مقدمه برجام، تمامی هفت قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل درباره برنامه هسته‌ای ایران لغو و قطع‌نامه جدیدی وضع خواهد شد.

* متأسفانه علیرغم تعهد به لغو تحریم‌های مرتبط به برنامه هسته‌ای، برخی از تحریم‌های نظامی که قاعدتاً باید بر این اساس لغو می‌شد، لغو نشده است. تنها اجرای تحریم‌های سازمان ملل که مربوط به موارد مجاز در نظر گرفته در برجام است، لغو شده است. به عبارت بهتر حتی تمامی تحریم‌های هسته‌ای شورای امنیت نیز لغو نگردیده و در پیش‌نویس قطعنامه شورای امنیت بارها به مفاد قطعنامه‌های به ظاهر لغو شده نیز ارجاع شده است.

* مسئله دیگر آنست که تاکنون جمهوری اسلامی این قطعنامه‌ها را نامشروع می‌دانست و از اجرای آن خودداری می‌کرد از این پس مجبور به انجام مفاد این قطعنامه‌هاست چراکه در صورت عدم تمکین برخلاف برجام عمل کرده است.

* محدودیت خرید و فروش تسلیحاتی به مدت ۵ سال و محدودیت موشک‌های بالستیک که قابلیت حمل کلاهک هسته‌ای را دارند تا هشت سال وجود دارد.

۳- بر اساس ماده ۱۹ برجام، بعد از انجام تعهدات ایران و راستی آزمایی آژانس اجرای تحریم‌های اتحادیه اروپا متوقف خواهد شد (این به معنی تعلیق این تحریمها است و نه لغو آنها). اتحادیه اروپا بر اساس برجام آیین‌نامه‌های اجرایی تحریم‌ها را لغو ولی اصل قوانین تحریمی خود را حفظ خواهد کرد. از چهار مورد تحریمی اروپا، سه مورد هسته‌ای و یک مورد غیرهسته‌ای (حقوق بشری) است؛ لذا برخی تحریم‌های اتحادیه اروپا هیچگاه لغو نخواهد شد. نکته مهم آنست که برخی از تحریم‌های اروپا پس از هشت سال لغو خواهد شد و این تحریمها پس از راستی آزمایی آژانس تعلیق خواهند شد.

۴- شروع تعلیق تحریم‌ها منوط به گزارش آژانس درباره ابعاد نظامی احتمالی (PMD) ایران نهایتاً تا ۲۳ آذر ۱۳۹۴ می‌باشد. پس از گزارش آژانس، غرب برخی تحریم‌ها را تعلیق خواهد کرد. (ماده ۱۹)

۵- بر اساس ماده ۲۱ برجام، تحریم‌های آمریکا پس از راستی آزمایی آژانس بر اساس درخواست رئیس‌جمهوری امریکا به کنگره مبنی بر تعلیق تحریم‌ها، آغاز می‌شود. در صورتی که رئیس‌جمهوری امریکا یا کنگره این کشور از این کار استنکاف نماید تحریم‌ها تعلیق نخواهند شد.

۶- بر اساس ماده ۲۶ برجام، امریکا هیچ تعهد جدی مبنی بر لغو تحریم‌ها به ایران نداده است و همه مسائل موکول به روابط حقوق داخلی دولت و کنگره این کشور شده است. نهایت اقدام امریکا، تلاش این کشور در جهت اجرای برجام است. در توافق در این راستا آمده است:

«ایالات متحده، با حسن نیت، نهایت تلاش خود را برای دوام این برجام و پیشگیری از ایجاد تداخل در تحقق متمتع شدن ایران از لغو تحریم‌های مشخص شده در پیوست دو به عمل خواهد آورد. دولت ایالات متحده، در چارچوب اختیارات قانونی رئیس‌جمهور و کنگره، از بازگرداندن یا تحمیل مجدد تحریم‌های مشخص شده در پیوست ۲ که اعمال آنها را وفق این برجام متوقف کرده است، خودداری می‌نماید، فارغ از فرآیند حل و فصل اختلافات پیش‌بینی شده در این برجام. دولت

ایالات متحده، در چارچوب اختیارات قانونی رئیس‌جمهور و کنگره، از اعمال تحریم‌های جدید مرتبط با هسته‌ای خودداری خواهد کرد.»

۷- در صورتی که قانونی برخلاف برجام در ایالات متحده و یا کشورهای اتحادیه اروپا وجود داشته باشد، این قوانین معتبر هستند. به عبارت بهتر قوانین داخلی این کشورها بر برجام غلبه دارد. (ماده ۲۵ برجام)

نکات برنامه جامع اقدام مشترک (برجام)

مقدمه و مفاد عمومی

۸- بر اساس ماده ۱ مقدمه برجام، تعهدات طرفین هر چند گام به گام است، اما به شکل همزمان نیست و در اکثر موارد انجام تعهدات ۱+۵ منوط به اقدامات اولیه توسط جمهوری اسلامی است.

۹- بر اساس ماده ۴ مقدمه برجام، بر اساس متن برجام، انجام کامل این توافق باعث اثبات صلح‌آمیز بودن برنامه هسته‌ای خواهد شد که این امر ۲۵ سال به طول خواهد انجامید. در واقع در صورت عدم انجام برجام به شکل کامل، صلح‌آمیز بودن برنامه هسته‌ای ایران محرز نشده و ایران به عنوان کشور دارای انحراف در برنامه هسته‌ای معرفی می‌شود.

۱۰- بر اساس ماده ۱۰ مقدمه برجام، قضاوت موفقیت اجرای برجام با آژانس و در نهایت شورای حکامی است که کشورهای غربی در آن اکثریت داشته و جمهوری اسلامی عضو آن نیست.

۱۱- بر اساس ماده ۴ مقدمه، اجرای برجام به شکل کامل (اجرای محدودیت‌های درازمدت آن) در نهایت باعث می‌شود ایران از حق مسلم خود یعنی استفاده صلح‌آمیز از انرژی اتمی برخوردار شود. (این حق بر اساس آن پی‌تی برای کشورهای عضو مفروض گرفته شده است؛ در حالی که ایران پس از راستی‌آزمایی‌های گسترده و بعد از ربع قرن به این حق خواهد رسید) به عبارت روشن‌تر

حق غنی‌سازی و استفاده صلح‌آمیز از انرژی اتمی پس از ۲۵ سال و پس از طی شرایط بسیار محقق خواهد شد.

۱۲- بر اساس ماده ۵ مقدمه توافق، نتیجه انجام تعهدات در نظر گرفته شده برای ایران در برجام، باعث تعلیق یا لغو تحریم‌هاست و نه حصول به این توافق. به عبارت بهتر تعلیق تحریم‌ها منوط به انجام تعهدات ایران است.

۱۳- بر اساس ماده ۹ توافق، «کمیسیون مشترک» در نظر گرفته شده در برجام اختیارات گسترده‌ای داشته و در بسیاری موارد تصمیم‌گیری درباره برنامه و سرنوشت آن موکول به تصمیم «کمیسیون مشترک» است که هرچند ایران عضو آنست ولی اکثریت اعضا این کمیسیون از کشورهای غربی هستند و می‌توانند منویات خود را تحمیل نمایند. این مسئله می‌تواند استقلال کشور را در مواردی نقض نماید.

۱۴- بر اساس ماده ۱۰ مقدمه توافق، نتیجه اجرای برجام، باقیماندن پرونده جمهوری اسلامی، در شورای حکام آژانس برای مدت نامعلوم است؛ درحالی‌که از ابتدا بنای مذاکرات عادی شدن پرونده بود. با اجرای برجام پرونده جمهوری اسلامی برای سال‌ها در شورای حکام مفتوح خواهد بود چراکه گزارش‌های آژانس قهراً به این نهادها ارسال می‌شود و وضعیت نهایی برای این گزارش‌ها و اقدامات آژانس پیش‌بینی نشده است.

۱۵- بر اساس ماده ۱۱ مقدمه توافق، در متن توافق ذکر شده است که شرایط برجام، نباید باعث ایجاد رویه برای سایر کشورها و ایجاد محدودیت در شرایط برابر برای آن‌ها گردد. به عبارت روشن ایران تبدیل به بزرگ‌ترین استثنای تاریخ آژانس شده است که این امر خود از خطوط قرمز نظام بود.

فنی سازی، تحقیق و توسعه فنی سازی. ذخایر

۱۶- بر اساس ماده ۱ توافق، انبار کردن تمام تجهیزات مربوط به غنی‌سازی شامل پمپ‌ها، لوله‌ها و ... بر اساس توافق، درحالی‌که خود سانتریفیوژها انبار شده است، محدودیتی غیرمعمول است.

۱۷- نظارت آژانس بر قطعه‌سازی مطابق توافق، اقدامی فرایرو تکلی است.

۱۸- معیاری برای نظارت آژانس بر مسائل فرایرو تکلی وجود ندارد و این امر باعث می‌شود بازرسان به شکل سلیقه‌ای عمل نمایند.

۱۹- پروتکل الحاقی NPT هیچ محدودیت زمانی برای برنامه‌های کشورهای در نظر نمی‌گیرد و تنها برنامه ده‌ساله کشورها را مطالبه می‌کند، لذا تمامی محدودیت‌های زمانی برجام، فرایرو تکلی است.

۲۰- بر اساس ماده ۳ توافق، اقدامات تحقیق توسعه کشور نباید باعث انباشت اورانیوم شود. این محدودیت ده‌ساله است. به عبارت بهتر خروجی تحقیق و توسعه کشور باید مجدداً رقیق یا صادر شده و در حد ۳۰۰ کیلوگرم مجاز قرار گیرد.

۲۱- چرخیدن صرف سانتریفیوژ با توجه به عبور علمی و عملی کشور از این مرحله و دستیابی به فناوری آن، هیچ فایده‌ای ندارد و تنها تزریق مواد هسته‌ای برای تست سانتریفیوژها، در این مرحله ارزشمند است که متأسفانه این امر در سایت‌های غیر از نطنز، ممنوع شده است.

۲۲- بر اساس ماده ۳ توافق، ایران متعهد شده است که غنی‌سازی به شیوه‌های غیر از سانتریفیوژ را کاملاً متوقف نموده و به آن مبادرت ننماید. کل برنامه هسته‌ای ایران بر اساس غنی‌سازی سانتریفیوژ متمرکز خواهد شد و به‌عنوان مثال، غنی‌سازی لیزری ممنوع شده است.

۲۳- بر اساس ماده ۴ توافق، از این پس تا هشت سال هیچ سانتریفیوژی در کشور ساخته و نصب نمی‌شود جز برای جایگزینی سانتریفیوژهای از کار افتاده.

۲۴- بر اساس ماده ۴ توافق، ایران تولید دستگاه‌های سانتریفیوژ پیشرفته را صرفاً برای فعالیت‌های مشخص شده در برجام صورت خواهد داد. از پایان سال هشتم، ایران آغاز به ساخت تعداد مورد توافقی از دستگاه‌های سانتریفیوژ IR-۶ و IR-۸ بدون روتور نموده و تمامی دستگاه‌های تولید شده را در نظنز، تا زمانی که بر اساس برنامه بلندمدت ایران مورد نیاز واقع شوند، تحت نظارت مستمر آژانس انبار خواهد نمود. نکته مهم آنست که سانتریفیوژ بدون روتور عملاً هیچ کارکردی نخواهد داشت. و تعداد این سانتریفیوژها نیز باید مورد توافق اعضای ۱+۵ باشد. سانتریفیوژ بدون روتور مانند خودرو بدون موتور است.

۲۵- بر اساس ماده ۵ توافق، تأسیسات فردو به یک مرکز هسته‌ای، فیزیک و فن‌آوری تبدیل خواهد شد.

۱۰۴۴- ۲۶- بر اساس ماده ۶ توافق، ماشین IR-۱ در قالب شش آبخار در یک بخش در تأسیسات فردو باقی خواهد ماند. دو عدد از این آبخارها به همراه زیرساخت‌های مربوطه بدون اورانیوم به چرخش ادامه خواهد داد. چهار آبخار دیگر به همراه کلیه زیرساخت‌های مربوطه به صورت ساکن باقی خواهند ماند. کلیه سانتریفیوژهای دیگر و زیرساخت‌های مرتبط با غنی‌سازی جمع‌آوری و تحت نظارت مستمر آژانس انبار خواهد شد.

نکته مهم آنست که چرخش سانتریفیوژها بدون غنی‌سازی هیچ ارزش فنی ندارد اگر این چرخش باهدف

تحقیق و توسعه باشد نیز در توافق منع شده است؛ که خود این مسئله جای سؤال دارد.

۲۷- از میزان ۳۰۰ کیلوگرم اورانیوم مورد نظر بر اساس توافق، حدود ۲۰۰ کیلوگرم درون دستگاه‌ها و سانتریفیوژها به صورت ته نشین وجود دارد که این مقدار نیز طبق رویه آژانس همواره

محاسبه می‌شود. به عبارت بهتر در عمل ایران تنها می‌تواند در عمل ۱۰۰ کیلوگرم اورانیوم ۳.۶۷ درصد داشته باشد.

۲۸- بر اساس ماده ۷ توافق، بر اساس توافق سوخت موردنیاز راکتور تحقیقاتی تهران نیز پس از اتمام سوخت فعلی باید از خارج خریداری شود و ایران حق تولید سوخت این راکتور را نیز نخواهد داشت.

۲۹- بر اساس ماده ۸ توافق، بر اساس توافق ایران مبادرت به بازطراحی و بازسازی یک راکتور تحقیقاتی آب‌سنگین مدرنیزه شده در اراک بر اساس طراحی اولیه موردتوافق و در قالب یک همکاری بین‌المللی که طراحی نهایی آن را نیز تصدیق خواهد کرد

نکته مهم آن است که منظور از مدرنیزه کردن راکتور لزوماً پیشرفته شدن آن نیست بلکه تغییر ماهیت آب‌سنگین این راکتور است. توضیح آنکه مزیت مهم راکتور آب‌سنگین، استفاده از اورانیوم طبیعی است. جمهوری اسلامی ایران زمانی مبادرت به ساخت راکتور اراک نمود که جامعه بین‌المللی از فروش اورانیوم به ایران سرباز زده و از سوی دیگر پیشرفت‌های غنی‌سازی کشور کند بود؛ لذا به‌عنوان راهی میانبر اقدام به ساخت این راکتور نمود. بر اساس توافق، بازطراحی راکتور باعث می‌شود دیگر به اورانیوم طبیعی نیاز نداشته باشد و برای فعالیت عملاً نیازمند اورانیوم غنی‌شده است. این امر در عمل، فلسفه تولید و ساخت راکتور اراک را زیر سؤال خواهد برد. ظرفیت این راکتور نیز به نصف تقلیل پیدا خواهد کرد.

۳۰- بر اساس ماده ۸ توافق، سوخت موردنیاز راکتور اراک از خارج تأمین می‌شود و سوخت مصرفی آن به شکل مادام‌العمر به خارج منتقل می‌شود.

۳۱- بر اساس ماده ۹ توافق، جمهوری اسلامی پذیرفته است که به مدت ۱۵ سال راکتور آب‌سنگین تولید نکند. کلیه اقدامات مرتبط به آب‌سنگین در کشور به شکل مادام‌العمر متوقف می‌شود. آب‌سنگین موجود نیز باید به بازار بین‌المللی فروخته شود. به این ترتیب بخش عمده‌ای از متخصصان این امر که از سرمایه‌های کشور محسوب می‌شوند، عملاً کارایی خود را از دست خواهند داد.

۳۲- بر اساس ماده ۱۲ توافق، باز فراوری جمهوری اسلامی جز در مصارف پزشکی برای ۱۵ سال ممنوع شده است.

شفاسازی و اعتمادسازی

۳۳- واژه شفافیت در هیچ‌یک از اسناد آژانس ذکر نشده است و تمامی مطالبات کشورهای ۱+۵ از ایران در مورد شفاف‌سازی باعث می‌شود آژانس و بازرسان آن به شکل سلیقه‌ای آن را تفسیر و بر آن اساس با ایران رفتار نمایند.

۳۴- ماده ۱۳ توافق، از ایران می‌خواهد که پروتکل الحاقی را بر اساس ماده ۱۷ (b) پروتکل الحاقی، اجرا کند و بعد از هشت سال آن را از تصویب مجلس بگذرانند. تعیین زمان برای تصویب پروتکل برخلاف عرف بین‌المللی اجرای معاهدات است. نکته مهم آنست که در زمان اجرای داوطلبانه و موقت، پروتکل باید به شکل کامل اجرا شود.

۳۵- بر اساس ماده ۱۴ توافق، ایران باید مشکلات گذشته و حال خود را با آژانس حل نماید. عبارت مشکلات حال، جدید بوده و حتی در گزارش‌های فعلی آمانو نیز از این عبارت استفاده نشده است. عبارت مشکلات گذشته و حال از عبارت «ابعاد احتمالی نظامی» نیز به نوعی بدتر است چراکه آژانس تنها PMD را به رسمیت می‌شناسد و وضع اصطلاح جدید می‌تواند مشکلاتی به وجود آورد. چراکه جمهوری اسلامی باید نقشه راهی را اجرا کند که «مشکلات فعلی» آن روشن نبوده و ابهام دارد.

۳۶- درباره گزارش‌های آژانس پیرامون «نقشه راه برای رفع ابهام از مسائل مورد اختلاف حال و گذشته»، نحوه بسته شدن پرونده و مسیر اجرایی آن مشخص نشده است. به عبارت بهتر مکانیسم عملکرد شورای حکام پس از گزارش‌های آژانس جهت عادی شدن پرونده ذکر نشده است که این

امر برخورد سلیقه‌ای شورای حکام را در پی خواهد داشت و احتمالاً باعث می‌شود که این نهاد به شکل کامل، صلح‌آمیز بودن برنامه‌ها را گزارش و تأیید نماید. (ماده‌های ۱۴ و ۱۵ توافق)

۳۷- اقدامات شفافیت ساز ذکر شده در توافق کاملاً فراپروتکلی است. اقداماتی نظیر:

«نظارت آژانس بر کنساتره سنگ معدن اورانیوم تولیدی توسط ایران در همه کارخانه‌های تغلیظ سنگ معدن اورانیوم به مدت ۲۵ سال؛ نظارت و مراقبت در مورد روتورها و غلاف‌های سانتریفیوژ به مدت ۲۰ سال؛ استفاده از فن‌آوری‌های مدرن تأیید شده و گواهی‌شده توسط آژانس از جمله دستگاه سنجش میزان غنی‌سازی به صورت مستقیم، و مهر و موم‌های الکترونیکی؛ و یک سازوکار قابل‌اتکا برای اطمینان از رفع سریع نگرانی‌های آژانس در زمینه دسترسی به مدت ۱۵ سال. (ماده ۱۵ توافق)»

از سوی دیگر آژانس معیارهای مشخصی برای راستی آزمایی در این موارد نداشته و عملکرد سلیقه‌ای آن باعث تهدید منافع ملی خواهد شد.

تحریم‌ها

۳۸- بر اساس مواد ۱۹، ۲۰ و ۲۱ توافق، ایالات متحده اجرای تحریم‌ها را متوقف خواهد ساخت و اصل قوانین تحریمی همچنان پابرجا خواهد بود. این امر در مورد تحریم‌های اتحادیه اروپا نیز صادق است. شروع تعلیق تحریم‌ها مبتنی بر اقدامات ایران بوده ولی نقطه نهایی برای لغو یا تعلیق کامل تحریم‌ها در توافق مشخص نشده است.

۳۹- بر اساس ماده ۲۶ توافق، دولت ایالات متحده، در چارچوب اختیارات قانونی رئیس‌جمهور و کنگره، از بازگرداندن یا تحمیل مجدد تحریم‌های مشخص شده خودداری می‌نماید. این امر به معنای آنست که ترتیبات و مقررات داخلی آمریکا می‌تواند مانع اجرای تعهدات این کشور شود. آمریکا در نهایت بر اساس متن توافق تنها تلاش خواهد کرد مشکلات احتمالی را حل و فصل نماید ولی تعهدی در این راستا نپذیرفته است.

۴۰- بر اساس ماده ۲۶ توافق، اتحادیه اروپایی از بازگرداندن یا تحمیل مجدد تحریم‌هایی که اجرای آن‌ها را براساس برجام تعلیق کرده است، خودداری می‌نماید، اما در صورتی که کمیسیون مشترک در موارد اختلافی نظر دیگری داشته باشد این تحریم‌ها قابلیت بازگشت مجدد خواهد داشت.

۴۱- بر اساس ماده ۲۶ توافق، گروه ۵+۱ هیچ تحریم یا اقدام محدودیت‌ساز را نسبت به افراد و یا نهادها به دلیل مبادرت به فعالیت‌هایی که مشمول لغو تحریم‌های مندرج در این برجام شده است، اعمال نخواهند کرد مشروط بر اینکه این فعالیت‌ها با سایر قوانین و مقررات جاری گروه ۵+۱ منطبق باشد. در واقع در صورتی که به بهانه‌های غیرهسته‌ای تحریمی وضع شده باشد، این موارد عملاً نقض توافق از جانب ۱+۵ محسوب نشده و کشورهای مقابل می‌توانند چنین مقرراتی وضع نمایند.

۴۲- توافق صورت گرفته، زمان‌بندی مشخصی برای لغو یا تعلیق تحریم‌ها وجود دارد که نشان‌دهنده غیردفعی بودن و زمانمند بودن تعلیق تحریم‌هاست. این امر مغایر خطوط قرمز نظام است. (ماده ۳۱)

۴۳- بر اساس ماده ۳۷ برجام، در صورتی که اعضای ۱+۵ معتقد به نقض توافق از جانب ایران باشند باید نسبت به تداوم تعلیق تحریم‌ها در شورای امنیت رأی‌گیری به عمل آورند. در صورت عدم تصویب تداوم لغو تحریم‌ها، عملاً قطعنامه‌های پیشین در مورد ایران به شکل خودکار و اتوماتیک اعمال می‌شود. قابل ذکر است که کشورهای مقابل در شورا حق و تو دارند و می‌توانند به راحتی نظر خود را اعمال نمایند.

۴۴- متن توافق، متأسفانه در مواردی تنها نظر جمهوری اسلامی ایران ذکر شده است و نه نظر جمعی توافق شده. در متن توافقی جمعی، عبارات باید به نحوی باشد که بیانگر اجماع همه

طرف‌های درگیر در مذاکرات باشد. عملاً بایان چنین عباراتی، ۱+۵ از انجام تعهدات شان خالی کرده است. به‌عنوان مثال در توافق آمده است:

«ایران بیان داشته است که چنانچه تحریم‌ها جزئی یا کلی مجدداً اعمال شوند، ایران این امر را به‌منزله زمینه‌ای برای توقف کلی یا جزئی تعهدات خود وفق این برجام قلمداد خواهد نمود. (ماده ۳۷)»

عبارت فوق به معنای عدم قبول ۱+۵ می‌باشد.

برنامه اجرایی توافق

- مطابق ماده ۳۴ توافق، ایران و گروه ۱+۵ تعهدات خود را بر اساس جدول زیر اجرا خواهند کرد:
۱. روز نهایی شدن، تاریخی است که در آن مذاکرات میان گروه ۱+۵ و ایران جمع‌ماده‌ی شده (سه‌شنبه ۲۳ تیرماه ۱۳۹۴)، و بی‌درنگ به دنبال آن، قطعنامه‌ای که برجام را تأیید می‌نماید به شورای امنیت سازمان ملل برای تصویب بدون تأخیر تسلیم خواهد شد.
 ۲. روز توافق، نود روز پس از تأیید برجام توسط شورای امنیت سازمان ملل متحد، و پس از طی مراحل تصویب بر اساس سیستم حقوق داخلی کشورها است. از این روز، اعضاء آغاز به فراهم آوردن ترتیبات و تمهیدات لازم برای اجرای تعهدات خود وفق برجام خواهند نمود.
 ۳. روز اجرا، زمانی است که در آن، همزمان با گزارش آژانس مبنی بر راستی آزمایش‌های اجرایی تعهدات مرتبط با هسته‌ای ایران، اتحادیه اروپا و ایالات متحده برخی از تعهدات خود را آغاز و برخی تحریم‌ها تعلیق می‌گردد.
 ۴. روز انتقالی، هشت سال پس از روز توافق خواهد بود، همچنین در صورتی که آژانس گزارشی کامل دال بر اینکه تمام مواد هسته‌ای در ایران در فعالیت‌های صلح‌آمیز باقی مانده است، صادر نماید؛ این تاریخ ممکن است زودتر محقق شود. در آن روز، اتحادیه اروپا و ایالات متحده برخی دیگر از تعهدات خود را انجام داده و ایران، منطبق با اختیارات قانونی رییس‌جمهور و مجلس، تصویب پروتکل الحاقی را تصویب خواهد نمود.

نکته مهم آن است که عملاً صلح‌آمیز بودن برنامه هسته‌ای تا تاریخ گزارش آژانس - و در صورت عدم صدور جمع‌ماده‌ی نهایی این نهاد- اثبات نخواهد شد.

۵. روز خاتمه، این روز ده سال از زمان روز توافق خواهد بود. در این روز، قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل متحد که برجام را تأیید کرده، خاتمه می‌یابد، مشروط به اینکه مفاد قطعنامه‌های قبلی بازگردانده نشده باشد.

همچنین در آن روز، برخی دیگر از تعهدات اتحادیه اروپایی به انجام می‌رسد.

سازوکار حل و فصل اختلافات

بر اساس ماده‌های ۳۶ و ۳۷ برجام، چنانچه ایران یا گروه ۱+۵ معتقد باشد که طرف مقابل تعهدات خود را رعایت ننموده است، می‌تواند موضوع را به منظور حل و فصل به «کمیسیون مشترک» ارجاع نمایند. کمیسیون مشترک ۱۵ روز زمان خواهد داشت تا موضوع را فیصله دهد، مگر اینکه این زمان با اجماع تمدید شود. متعاقب بررسی کمیسیون مشترک، چنانچه هر عضو معتقد باشد که موضوع فیصله نیافته است، می‌تواند موضوع را به وزیران امور خارجه ارجاع دهد. وزیران ۱۵ روز خواهند داشت تا موضوع را فیصله دهند، مگر اینکه این زمان با اجماع تمدید شود.

پس از بررسی کمیسیون مشترک - همزمان با (یا به جای) بررسی در سطح وزیران - خواه عضو شاکی یا عضوی که اجرای تکالیفش موضوع بوده است می‌تواند درخواست نماید که موضوع توسط یک هیئت مشورتی که متشکل از سه عضو خواهد بود (یکی از سوی هر یک از طرف‌های درگیر در اختلاف و طرف سوم مستقل) بررسی شود. هیئت مشورتی می‌بایست نظریه غیر الزام‌آوری را در خصوص موضوع پایماده‌ی ظرف ۱۵ روز ارائه نماید.

چنانچه موضوع کماکان به نحو مورد رضایت طرف شاکی فیصله نیافته باشد، و چنانچه طرف شاکی معتقد باشد که موضوع، مصداق «عدم پایماده‌ی اساسی» می‌باشد، آنگاه آن طرف می‌تواند موضوع فیصله نیافته را به عنوان مبنای توقف کلی و یا جزئی اجرای تعهداتش وفق برجام قلمداد کرده و/یا به شورای امنیت سازمان ملل متحد ابلاغ نماید.

نکته مهم انست قاضی نهایی حل و فصل اختلاف احتمالی شورای امنیت سازمان ملل است که طرف مقابل جمهوری اسلامی، در آن با حق و تو عضویت دارد. این امر بدین معناست که در نهایت هیچ یک از موارد اختلافی به سود جمهوری اسلامی حل نخواهد شد و قدرت‌های بزرگ بر اساس منافع خود اختلافات احتمالی را تفسیر و حکم صادر خواهند کرد به عبارت بهتر قاضی و شاکی در این فرایند یک طرف ماجرا است و طبعاً در چنین شرایطی احقاق حق ایران ممکن نیست.

پیوست اول

-۴۵ بر اساس ماده ۲ پیوست اول، راکتور اراک بازطراحی می‌شود که این امر به معنای تغییر ماهیت آن است. شیوه بازطراحی نیز باید به تأیید «کمیسیون مشترک» برسد. قدرت راکتور آب‌سنگین اراک از ۴۰ به ۲۰ مگاوات کاهش یافته است. قابل ذکر است که این راکتور عملاً دیگر آب‌سنگین نیست. از سوی دیگر قلب راکتور کاملاً تغییر می‌یابد و قلب فعلی با بتن پر خواهد شد! (بر اساس ماده ۳ پیوست اول) این اقدام به معنای دفن کردن سال‌ها تلاش و فعالیت دانشمندان هسته‌ای و غیرهسته‌ای مرتبط، جهت ساخت چنین راکتوری می‌باشد. در تمام فرایند تبدیل راکتور اراک آژانس اقدام به نظارت خواهد کرد.

* در صورت اراده ایران برای بازگشت به روند قبل از اجرای توافق، حداقل هشت سال زمان نیاز خواهد بود.

* این اقدامات کاملاً فراتر از پروتکل الحاقی است.

-۴۶ بر اساس توافق تست‌های مخرب و غیر مخرب این سوخت‌ها از جمله تست‌های بعد از تابش دهی توسط یکی از کشورهای مشارکت‌کننده در خارج از ایران انجام خواهد گرفت. این امر به معنای عدم انتقال تکنولوژی به کشور است. در واقع تمامی مراحل و مواد مورد نیاز اراک از خارج تأمین شده و ایران دخالتی در آن ندارد. (بر اساس ماده ۹ پیوست اول)

-۴۷ تمام سوخت مصرف‌شده راکتور مدرن اراک، صرف نظر از محل تهیه آن‌ها، در تمام طول عمر

راکتور، به خارج از ایران به محلی مشخص در یکی از کشورهای ۱+۵ و یا یک کشور ثالث ارسال خواهد شد. (بر اساس ماده ۱۱ پیوست اول)

۴۸- صدور تمامی آب‌سنگین تولیدشده و عدم تولید این ماده، امری فراتر از پروتکل است.

۴۹- هر نوع فعالیت باز فراوری و تحقیق و توسعه در این مورد به مدت ۱۵ سال ممنوع است. (مواد ۱۲ تا ۱۵ پیوست اول)

۵۰- بر اساس ماده ۱۸ پیوست اول، ایران به مدت ۱۵ سال، هیچ تأسیساتی که قادر به جداسازی پلوتونیوم، اورانیوم، نپتونیم از سوخت‌های مصرف‌شده یا نمونه‌های شکافت‌پذیر باشد، تکمیل، احداث، و یا خریداری نخواهد کرد. به جز مواردی که برای تولید رادیو ایزوتوپ برای مقاصد پزشکی و صنعتی کاربرد دارد.

۵۱- بر اساس ماده ۲۱ پیوست اول، ایران به مدت ۱۵ سال فقط سلول‌های داغ (شامل یک یا چند سلول به هم متصل)، سلول‌های حفاظدار یا گلاویاکس‌های حفاظداری را توسعه، تأمین، ساخت یا راهبری خواهد کرد که ابعاد آن کمتر از ۶ مترمکعب باشد.

۵۲- بر اساس ماده ۲۴ پیوست اول، برای ۱۵ سال، ایران درگیر تولید یا دستیابی به فلز پلوتونیوم و یا اورانیوم یا آلیاژ آن‌ها، و یا تحقیقاتی در خصوص متالورژی پلوتونیوم یا اورانیوم (یا آلیاژ آن‌ها) و یا قالب‌گیری، فرم دهی یا ماشین‌کاری فلز پلوتونیوم یا اورانیوم را نخواهد شد. *این امر می‌تواند دانش مهندسی کشور را مختل نموده و آژانس را در مورد تمامی مراکز مهندسی کشور که با فلزات و متالورژی ارتباط دارد تقاضای بازرسی نماید. با توجه به تجربه سال‌های گذشته آژانس و اتهامات این نهاد علیه کشور این مسئله نگران‌کننده است.

۵۳- بر اساس ماده ۲۸ پیوست اول، ایران سطح غنی‌سازی خود را به مدت ۱۵ سال در حد ۳.۶۷ درصد حفظ خواهد کرد عدم اجازه برای غنی‌سازی فراتر از ۳.۶۷ درصد باعث می‌شود حتی نتوانیم سوخت موردنیاز نیروگاه بوشهر را که سوختی حدود ۵ درصد نیاز دارد را در داخل تولید نماییم.

۵۴- بر اساس ماده ۳۲ پیوست اول، ایران به مدت ۱۰ سال و بر اساس برنامه تحقیق و توسعه خود، تست مکانیکی ماشین‌های سانتریفیوژ با استفاده از اورانیوم فقط شامل IR-۴, IR-۵, IR-۸ می‌شود.

۵۵- بر اساس ماده ۳۴ پیوست اول، ایران به منظور تکمیل تحقیقات خود بر روی ماشین سانتریفیوژهای IR-۲m ، IR-۴ در تأسیسات نطنز، را تا تاریخ ۳۰ نوامبر ۲۰۱۵ و یا تا روز شروع اجرای برجام، هرکدام دیرتر باشد، ادامه خواهد داد و سپس ماشین‌های سانتریفیوژ را در سالن B تحت نظارت پیوسته آژانس قرار خواهد داد.

۵۶- بر اساس ماده ۳۵ پیوست اول، ایران به مدت ۱۰ سال به انجام آزمایش‌ها بر روی یک ماشین سانتریفیوژ IR-۴ و زنجیره ۱۰ ماشین آن ادامه خواهد داد.

۵۷- بر اساس ماده ۳۶ پیوست اول، ایران به مدت ۱۰ سال به انجام آزمایش‌ها بر روی یک ماشین سانتریفیوژ IR-۵ ادامه خواهد داد.

۵۸- بر اساس ماده ۳۷ پیوست اول، ایران به انجام آزمایش‌ها بر روی تک ماشین‌های سانتریفیوژ IR-۶ و زنجیره‌های میانی آن ادامه خواهد داد و از ۱/۵ سال مانده به سال دهم، آزمایش‌ها بر روی زنجیره ۳۰ ماشین را شروع خواهد کرد.

۵۹- بر اساس ماده ۳۸ پیوست اول، ایران، همزمان با شروع برجام، به انجام آزمایش‌ها بر روی تک ماشین‌های سانتریفیوژ IR-۸ و زنجیره‌های میانی آن ادامه خواهد داد و از ۱/۵ سال مانده به سال دهم، آزمایش‌ها بر روی زنجیره ۳۰ ماشین را شروع خواهد کرد.

۶۰- بر اساس ماده ۴۰ پیوست اول، ایران تمام تست‌های خود با اورانیوم را بر روی ماشین‌های سانتریفیوژ را فقط در نظنز انجام خواهد داد.

* این آزمایش‌ها در بخش زیرزمین نظنز انجام نمی‌شود. (این بخش امنیت بیشتری دارد) در ضمن تمام تست‌ها به صورت تک ماشین صورت می‌گیرد و از حالت آبشار خارج می‌شود. اورانیوم غنی‌شده نیز با اورانیوم غنای پایین ترکیب و رقیق می‌شود.

۶۱- بر اساس ماده ۴۳ پیوست اول، ایران می‌تواند که تحقیق و توسعه روی سانتریفیوژهای نسل جدید را از طریق مدل‌سازی کامپیوتری و شبیه‌سازی از جمله در دانشگاه‌ها، ادامه دهد. در دوره ۱۰ ساله، برای هر پروژه‌ای که به مرحله نمونه‌سازی برای تست مکانیکی رسید، ارائه کامل و تصویب کمیسیون مشترک لازم است.

تأسیسات غنی‌سازی فردو

۶۲- بر اساس ماده ۴۴ پیوست اول، تأسیسات غنی‌سازی فردو به مرکز تحقیقات هسته‌ای، فیزیک و تکنولوژی تبدیل خواهد شد اجرای پروژه‌های مخصوص در فردو از قبل به اطلاع کمیسیون مشترک رسانده می‌شود.

۶۳- بر اساس ماده ۴۵ پیوست اول، به مدت ۱۵ سال، ایران در فردو، فعالیت‌های غنی‌سازی اورانیوم و تحقیق و توسعه مربوط به غنی‌سازی اورانیوم نخواهد داشت و هیچ‌گونه مواد هسته‌ای نگهداری نخواهد کرد.

۶۴- بر اساس ماده ۴۶ پیوست اول، ایران به مدت ۱۵ سال تا ۱۰۴۴ عدد ماشین سانتریفیوژ-IR-۱ در یکی از سالن‌های فردو نگهداری خواهد کرد. از چهار آبشار موجود دو عدد متوقف و راکد می‌شود و دو آبشار باقیمانده تنها به تولید ایزوتوپ پایدار خواهد پرداخت.

۶۵- بر اساس ماده ۴۸ پیوست اول، تمامی کابل‌های برق، تابلوهای مخصوص کنترل زنجیره و پمپ‌های خلا از فردو جمع‌آوری می‌شود. تمام این ماشین‌های سانتریفیوژ اضافی و زیرساخت‌های آن‌ها در سالن B تحت نظارت پیوسته آژانس قرار خواهد گرفت. ایران تمام ماشین‌های سانتریفیوژ و زیرساخت‌های مرتبط با غنی‌سازی اورانیوم را در سالن دیگر فردو، خارج خواهد نمود.

۶۶- بر اساس ماده ۴۹ پیوست اول، ماشین‌های سانتریفیوژ که در چهار آبشار بدون کار قرار گرفته‌اند، ممکن است برای جایگزینی ماشین‌های خراب در فردو برای تولید ایزوتوپ‌های پایدار مورد استفاده قرار گیرند.

۶۷- بر اساس ماده ۵۰ پیوست اول، ایران به مدت ۱۵ سال فعالیت‌های خود را در تولید ایزوتوپ‌های پایدار توسط ماشین سانتریفیوژ در تأسیسات فردو محدود کرده و بیشتر از ۳۴۸ ماشین سانتریفیوژ IR-۱ برای این منظور استفاده نخواهد کرد.

۶۸- بر اساس ماده ۵۳ پیوست اول، ایران بعد از سال دهم زیرساخت‌های ضروری برای نصب ماشین سانتریفیوژ IR-۸ را در سالن B نطنز را آغاز خواهد کرد.

برجام تعهدی غیر الزام‌آور برای امریکا

جان کری وزیر خارجه امریکا در جلسه استماع کمیته روابط خارجی سنای امریکا در ۲۰ اسفند ۱۳۹۳ صراحتاً اعلام کرد: توافق احتمالی با ایران برای امریکا الزام‌آور نیست بلکه این مسئله یک برنامه اجرایی برای ایران است. بر همین اساس وندی شرمن نیز در ۵ تیرماه ۱۳۹۴ به خبرنگاران اعلام کرد: توافقی امضا نمی‌شود.

این معنا در صفحه شش توافق هسته‌ای نیز به صراحت ذکر شده است و این توافق «داوطلبانه» خوانده شده است.

نکته مهم این مسئله انست که حتی در صورت عدم تصویب کنگره امریکا و خروج این کشور از توافق، جمهوری اسلامی نمی تواند از آن خارج شود چراکه برجام طی قطعنامه‌ای در شورای امنیت مورد تأیید قرار گرفته است و بر این اساس ایران بدون توجه به حضور یا خروج هر یک از اعضای ۱+۵ از توافق، مجبور به رعایت شرایط آن خواهد بود. از سوی دیگر در تمام متن توافق، در زمان ایجاد تعهد برای اعضای ۱+۵ قید عدم مخالفت با قوانین داخلی آن‌ها ذکر شده است که این امر نیز باعث تفسیرپذیری و عدم اجرای تعهدات در مواقع لزوم از جانب آن‌ها خواهد بود و این امر بر اساس توافق توجیه شده است.

پیشنهادها:

بر اساس موارد و ملاحظات فوق‌الذکر و جهت کاهش تبعات و آثار نامطلوب برجام پیشنهاد می‌شود موارد زیر در دستورکار قرار گیرد:

- ۶۹ مجلس شورای اسلامی در زمان تأیید هر سند از جمله پروتکل الحاقی و یا تعهدات مبتنی بر برجام، انتظارات و ملاحظات امنیتی کشور را ضمیمه تأییدیه خود به نهاد مربوط بین‌المللی ارائه دهد. هرچند اسنادی نظیر پروتکل الحاقی تحفظ‌پذیر نیستند اما ارائه ملاحظات امنیتی کشور و ثبت آن در مراجع بین‌المللی می‌تواند در آینده مورد استناد قرار گیرد. این امر در گذشته مسبوق به سابقه بوده و جمهوری اسلامی در مورد کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی (CWC) علی‌رغم عدم امکان در نظر گرفتن حق شرط، شروطی تعیین و به مقام مربوط ارائه نمود تا از این طریق سیاست‌های کلان کشور در این حوزه را بیان نموده باشد.

- ۷۰ مجلس شورای اسلامی در زمان بررسی خود برای دولت، شرایطی را تعیین نماید تا دولت جمهوری اسلامی ایران، در راستای آن شرایط، تعهدات بین‌المللی خود را به انجام رساند. این مسئله حتی در مواردی نظیر اجرای داوطلبانه و مقدماتی پروتکل الحاقی مطابق ماده (۱۷ B) پروتکل و نظایر آن باید صورت پذیرد. در این راستا دولت موظف شود به شکل دوره‌ای به مجلس در مورد اقدامات خود گزارش داده و این گزارش در مجلس به لحاظ ماهوی بررسی شود.